

konservator Povl Simonsen, Tromsø, den 6 maj om Livet i stenalder mellom Enare og Ishavet. Den 27 maj slutligen höll dr Radomir Pleiner, Prag, föredrag om Primitiv järnframställning i Mellaneuropa.

Årsmötet hölls på Wasavarvet i Stockholm den 15 augusti. Till årsmötet hade särskilt inbjudits de vid styrelsesammanträdet den 6 juni 1963 utsedda nya hedersledamöterna, professor Ture Arne, Stockholm, professor Gunnar Ekholm, Uppsala, professor emeritus Sune Lindqvist, Uppsala och dr Jan Petersen, Oslo, av vilka de två sistnämnda hedrade årsmötet med sin närvaro. I anslutning till årsmötet visade civilingenjör Lars Barkman Wasavarvets konserveringsanläggning på Beckholmen och antikvarie Per Lundström demonstrerade regalskeppet Wasa och den nya utställningen av wasafynden.

På inbjudan av Stockholms universitet och Samfundet föreläste professor G. Behm-Blancke, Weimar, den 25 september om De senaste fynden i offermossen i Oberdorla i Thüringen. Höstterminen avslutades med ett föredrag av professor Carl-Martin Edsman, Uppsala, över ämnet Religionshistoria — Arkeologi. Efter föredraget, som var utformat som en diskussionsinledning, följde en livlig diskussion.

AKTUELLT

FRÅN VITTERHETS-AKADEMIEN

Följande arbetande ledamöter av akademien har avlidit, nämligen den 19 november 1963 överbibliotekarien Gunnar Carlquist, den 6 mars 1964 professor Bengt Hildebrand och den 7 mars samma år professorn Gottfrid Carlsson.

På akademiens högtidsdag den 20 mars fick ur Hans Majestät Konungens hand fil. dr Sigurd Wallin mottaga Rettigska priset för sitt arbete Teckningarna till Suecia antiqua et hodierna, del I, docenten Märta Strömberg Beskowska stipendiet för år 1964 och fil. dr Sven Ljung Björnstjernska priset. Vid samma tillfälle utdelades av Hans Majestät Konungen till förre provincialläkaren Einar Wallquist, Arjeplog, och byggmästaren S. A. Englund, Kalix, Gustaf Adolfsmedaljen för deras betydelsefulla arbete till förmån för uppgifter, som ligger inom riksantikvarieämbetets arbetsområde. — Akademien har beslutit tilldela fil. kand. Hille Jaanusson, Uppsala, Knut Stjernas stipendium.

På sammanträde den 4 februari 1964 utsåg akademien professorn Gösta Berg till verkställande ledamot av Stjernsundsutskottet efter professorn Dag Strömbäck. På sammanträde den 5 maj omvalde akademien till sin representant i Marinens museikommité professorn Gösta Berg med riksantikvarien Gösta Selling som suppleant, båda för en treårsperiod räknad från den 13 december 1963, och samma dag beslöt akademien ställa sig som huvudman för utgivandet av glossarium för det svenska medeltidsspråket, varvid

åt riksarkivarien Andersson samt professorerna Svennung och Norberg uppdrogs att övervaka arbetet därmed.

ANSLAG UR KONUNG GUSTAF VI ADOLFS 80-ÅRSFOND FÖR SVENSK KULTUR

Ur Konung Gustaf VI Adolfs 80-årsfond för svensk kultur har akademien tilldelats ett anslag om 10.000 kronor för utgivande av andra delen av verket Gotlands vendeltid.

ANSLAG FRÅN LOTTERIMEDELSFONDEN

Genom kungligt brev den 28 juni 1963 har anslag beviljats bland annat följande sammanslutningar för nedan angivna ändamål: Birgittastiftelsen 50.000 kronor som bidrag till kostnaderna för anordnande av gästhem i västra flygeln av Vadstena nunnekloster; Stiftelsen Karin Jonssons i Ångsäter minne ytterligare 50.000 kronor som bidrag till uppförande av en musei-byggnad i Ljusdal; Burträskis hembygdsförening 10.000 kronor som bidrag till kostnaderna för anläggande av en hembygdsgård; Lunds stad 40.000 kronor som bidrag till kostnaderna för restaurering av den s. k. Wickmanska gården i staden; Svaneholms slott andelsförening u. p. a. ytterligare 25.000 kronor som bidrag till kostnaderna för restaurering av Svaneholms slott; Tändö hembygdsförening 5.000 kronor som bidrag till kostnaderna för reparationsarbeten på Tändö hembygds gård; Harakers församling 6.000 kronor som bidrag till kostnaderna för restaurering av en orgel av P. Z. Strand; Västergötlands fornminnesförening ytterligare 30.000 kronor som bidrag till kostnaderna för vissa iståndsättnings- och inredningsarbeten på Västergötlands museums huvudbyggnad i Skara; Borås stad 50.000 kronor som bidrag till kostnaderna för flyttning av den s. k. Ohlsonska gården i staden till Ramnaparken sammalädes; Jokkmokks kommun 75.000 kronor som bidrag till kostnaderna för uppförande av en museal utställningsbyggnad i Jokkmokk; Lödöse kommun 5.000 kronor som bidrag till kostnaderna för inrättande av ett medeltids- och hembygdsmuseum i Lödöse samt Vitterhetsakademien ytterligare 25.000 kronor som bidrag till kostnaderna för reparationsarbeten på Stjernsunds slott i Askersunds landsförsamling.

ANSLAG FRÅN STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

Statens humanistiska forskningsråd har genom beslut den 9 april 1964 beslutit tilldela akademien eller därtill knutna institutioner och företag bland annat följande anslag: diplomatariekommittén 67.500 kronor till utgivning av medeltida svenskt urkundsmaterial; historiska museet 16.200 kronor till utgivning av Birger Nermans arbete Gotlands vendeltid samt 13.400 kronor till bearbetning av medeltida fyndkomplex; Kungl. myntkabinettet 16.000 kronor till bearbetning av vikingatida myntskatter i Sverige och 12.000 kronor till översättning och tryckning av Commentationes de nummis saecolorum IX—XI in Suecia repertis, del II; riksantikvarieämbetet 13.000 kronor till arkeologisk undersökning av ett gravfält vid Sântorp, Eggby socken, Västergötland, och 15.000 kronor till utgivning av material från arkeologiska undersökningar

vid Ume älv; runverkskommittén 12.700 kronor till utgivning av Sveriges runinskrifter; utgivarna av verket Sveriges Kyrkor 107.900 kronor till fortsatt utgivning av verket; vitterhetsakademien 10.000 kronor till tryckning av sina vetenskapliga skriftserier, 26.300 kronor till utgivning av verket Excavations at Helgö och 20.000 kronor till tryckning av M. Olssons arbete Kalmar slotts historia, del III.

FASTIGHETSFÖRVARV

Vitterhetsakademien har förvärvat stadsägorna 1844 och 1850 i Uppsala. Förvärvet utgör ett led i återställningsarbetet på fornminnesområdet Gamla Uppsala.

RESTAURERING AV KYRKOR

I samband med restaurering av Skeda kyrka i Östergötland påträffades på södra muren ett parti av en kalkmålning av stort intresse. Den något fragmentariska figurframställningen återger en ängel, en sittande man och en drake, allt inkomponerat i en gotisk arkadbåge med delvis ålderdomlig ornamentik. Stilen röjer en provinsiell konstnär från 1200-talets sista tredjedel. Målningen har bevarats och bildar bakgrund till en dopplats. Kyrkan byggdes 1794, varvid medeltidskyrkans södra och västra väggar fick ingå i den nya byggnaden.

Skellefteå landsförsamlings ståtliga kyrka i en intressant lokal variation av den nyklassiska stilen har nyligen restaurerats efter planer och under ledning av arkitekten Rolf Bergh. Förutom rena iståndsättningsåtgärder har restaureringen framför allt inneburit en fullständig förändring av kyrkans korparti, där den stora och skrymmande altarkolonnaden från 1916 avlägsnats. I stället har östra delen av östra korsarmen avskilts med en gallergenombruten mur, mot vilken kyrkans altare och medeltida altarskåp ställts upp. Bakom altaret har ordnats ett rum för mindre gudstjänster.

Den 2—14 juni 1964 pågick i statens historiska museum en i samråd med arkitekten Rolf Bergh ordnad utställning, avsedd att visa, hur restaureringen av Skellefteå landsförsamlings kyrka vuxit fram och vad den givit till resultat. Det utställda materialet bestod i studier och skisser i ritning och modell, däribland till en ny dopfont ritad av arkitekten, ett nytt glasfönster i östra korsarmen av Britta Reich-Eriksson och korväggsgaller av Tore Berg liksom också ett dopfat av Sven Arne Gillgren. Samtidigt visades också kyrkans rika skatt av medeltida skulpturer, vilka i samband med restaureringen konserverats av konservator Sven Dalén, Stockholm.

RESTAURERING AV PROFANA BYGGNADER

Den gamla klosterbyggnaden vid Kungsgatan i Linköping, som länge tjänstgjort som magasin och vars omgivning tagits i anspråk för ett stenhuggeri undergår nu en välbehövlig restaurering. Sedan marken undersökts, varvid en del grundmurar, som förmodats vara rester av franciskanerklostret, blottats, har byggnaden i vår restaurerats. Grundförstärkning har företagits liksom en

partiell ompnutsning. Området kommer därefter att planeras enligt stadsarkitekt Sten Westholms förslag. Då båda trähusen på tomten, som varit domprostboställe och uppförts på 1720-talet, kommer att bevaras och repareras. Omedelbart förestående är också en restaurering av det medeltida stenhuset, Storgatan 58, kallad Stenhusgården. Restaureringarna bekostas av Linköpings stad, som inköpt Stenhusgården att bevaras på platsen jämte ett par timmerhus från 1700-talet. Staden förvaltar nu även det s. k. Klostret, som ägs av domkyrkan.

UPPSALA DOMKYRKAS "SKRUDKAMMARE" NYORDNAD

Det berömda lilla textilmuseet i Uppsala domkyrka har efter partiell omordning åter öppnats lagom till det stora 800-årsjubileet.

Vid seklets början hade två små kammare högt uppe vid N. tvärskeppet upplåtits för utställande av Sturekläderna och de då "nyupptäckta" medeltidstextilierna. Den därvid tillkomna inredningen stod på höjden av sin tids museala teknik — den hade ritats av ingen mindre än Axel Nilsson vid Nordiska Museet, sedermera skapare av Röhsska museet i Göteborg. Visserligen är snickerierna utomordentligt välgjorda och solida men montrarna är alldeles för trånga, vilket delvis berodde på rummens små och oregelbundna mått. De ömtåliga textilierna hade därför måst trängas samman, så att de delvis täckte varandra, ett förhållande som varken var nyttigt för föremålen eller tillfredsställande ur besökarens synpunkt.

Föga bättre blev det sedan på läktaren över det på 1920-talet tillkomna Ansgarskapellet byggts en monter för de textilier, framför allt från nyare tid, vilka dittills varit undanlagda. Den långa montern försågs nämligen med innerbelysning i taket bestående av oavskärmade lysämnesrör, vilka genom sitt "släpljus" i hög grad framhöll skröpligheten i de okonserverade textilierna men framför allt var direkt skadliga för färger och fibrer.

Då Agnes Geijer för ett par år sedan fick domkapitlets uppdrag att söka åstadkomma en bättre ordning — i samband med det omfattande konserveringsarbete som en följd av år successivt pågått vid Riksantikvarieämbetets textilverdelning — framhöll hon, att en betydligt större sammanhängande lokal vore nödvändig. Efter långvariga diskussioner utarbetades ett utförligt förslag. Men tiden till det stora jubileet — då samlingen måste kunna visas — var alltför kort för att projektet skulle hinna genomföras. Vad som nu fullföljts är ett endast i vissa avseenden tillfredsställande provisorium, vilket man får hoppas icke skall behöva vara för länge. I varje fall torde den förestående restaureringen av domkyrkan snart aktualisera definitiva åtgärder.

Den första etappen i nyordningen har bestått i att drottning Margaretas gyllene klädning — efter en genomgripande konservering med åtföljande undersökning som givit helt nya resultat — för ett par år sedan erhöi en specialbyggd monter, i vilken plagget verkligen kommer till sin rätt. Montern, som tillkom i livligt samarbete med arkitekt Andreas Björklund, uppställdes i silverkammaren tillsammans med Vasaregalierna.

Denna förflyttning innebar en stor vinst för det första skrudkammarrum-

met, vars fria golvyta nu ger möjlighet till ett relativt ostört perspektiv på de unika praktföremål som här förvaras. Tillfredsställande är det emellertid icke, trots förbättrande omhändertagningar. Belysningen är dålig — och kan icke förbättras på grund av det begränsade utrymmet, vartill kommer, att flera textilier måste hänga omlott, under det att andra överhuvudtaget icke kan visas.

Den inre skrudkammaren har helt ägnats efterreformatorisk tid. Sturekläderna (nu bättre men dock ej fullständigt exponerade) kontrasterar mot bevarade spillror av prakten från kung Eriks kröning. Följande sekler representeras av krigsrov från Polen, skänkta av Magnus Stenbock, av den gyllene ärkebiskopsskrud som skänkts av Gustav III samt av den s. k. ekumeniska kåpan, en gåva till Nathan Söderblom.

I den långa montern på läktaren har nu samlats flertalet av de föremål som icke fick plats i de båda rummen. Några har dock måst magasineras. Det begränsade utrymmet har omöjliggjort hänsynstagande till stilistisk-kronologiska synpunkter; de olika föremålen divergerar i ålder från c. 1300 till 1734. Estetiskt-praktiska skäl fick därför bli avgörande. Montern ter sig emellertid ganska vacker efter ombyggnaden, vilken inneburit att ljuskällan förlagts i en ramp framför montern — ett ur olika synpunkter praktiskt arrangemang som förut tillämpats i Örebro museum.

MONUMENTVÅRDSKONGRESS I VENEDIG

Den 25—31 maj 1964 hölls i Venedig — i Fondazione Giorgio Cinis lokaler på Isola di San Giurgio — den andra internationella kongressen för den mångsidiga skara av specialister — konsthistoriker, arkeologer, konservatorer, arkitekter m. fl. — som ägnar sig åt vård, konservering och restaurering av historiska monument. Drygt 600 delegater från närmare 70 länder hade mött upp, däribland också en delegation från Sverige med riksantikvarien Gösta Selling i spetsen. Ett stort antal föredrag hölls som behandlade kulturminnesvård ur alla aspekter från rent tekniska, såsom problem rör. stenkonsvering, till strängt juridiska; så presenterades bl. a. skilda länders lagstiftning på kulturminnesvårdens område. Föredragen kommer att publiceras i en särskild skrift, som torde få stort värde både som idégivare och tankeväckare och som redogörelse för hur långt vi hunnit på detta område. Kongressen beslutade också att en till UNESCO knuten motsvarighet till den internationella sammanslutningen av museer (ICOM) skulle inrättas och ges beteckningen ICOMOS (International council of monuments and sites), antog ett utkast till stadgar för sammanslutningen ifråga och beslutade att dess första möte skulle hållas år 1966.

Samtidigt med kongressen öppnades en utställning i Palazzo Grassi där deltagarländerna i fotografier, ritningar, modeller m. m. presenterade aktuella problem och pågående eller efter år 1957 slutförda restaurerings- och konserveringsarbeten. Det svenska materialet dominerades av en utförlig och väldokumenterad presentation av regalskallet Wasa. F. ö. visades bl. a. restaureringsarbeten i Gamla Sta'n i Stockholm, i Ystad och i norrländska kyrkstäder,

i Stockholms och Rosersbergs slott. Utställningsmaterialet var flödande rikt, särskilt gällde detta de italienska och franska delarna av utställningen liksom åtskilliga av de östeuropeiska staternas bidrag, och visade klart det stora intresse som råder för kulturminnesvårdsproblem och den allt starkare känsla av ansvar för de monument från alla epoker av mänsklighetens historia som bevarats till våra dagar. Man kunde — inte utan avundsjuka — konstatera att de summor som i åtskilliga länder, inte minst i Östeuropa, anslås för konserverings- och iståndsättningsarbeten på äldre byggnader och miljöer liksom för omsorgsfulla undersökningar av material och metoder, är betydande och medger en grundlighet och omsorg i arbetena som vi tyvärr hittills alltför sällan har haft möjlighet att nå upp till.

NOTES AND REVIEWS

On the method of manufacturing the tortoise brooches. A reply. Inger Zachrisson answers the criticism made by Andreas Oldeberg in the first 1963 number of this journal of her papers in *Tor* 1960 and 1962 on the manufacture of Viking tortoise brooches. Zachrisson maintains that Oldeberg does not clearly distinguish the technical terms and does not keep to unambiguous definitions of concepts. Oldeberg does not interpret practically and realistically certain features of casting technique which can be observed on the bronze ornaments preserved. He tries to explain away the unmistakable traces of casting in parted moulds displayed by the incomplete bronze objects. As regards the method described, he questions whether the layer of clay inserted in the lower half of the mould in order to match the thickness of the material in the finished metal brooch can be removed without damaging the negative pattern of the mould. However, repeated tests have always been successful in Zachrisson's hands. The occurrence of fabric impressions at the back of a large number of bronze objects is for Oldeberg a "not always . . . easy problem" and he offers several theoretical interpretations. When the impressions are given a conceivable and practicable explanation, it is not convincing.

The broad bow in the Gotland pins from the early Iron Age. E. Nylén discusses the broad bow in the crop-necked pins of Gotland. This is a local characteristic, the origin of which has long been the subject of discussion. It occurs in most but not all crop-necked pins found on the island. Thus two pins of the same type may be found in the same grave, one with and the other without a broad bow.² A certain (perhaps late) type of bronze pin has no broad bow at all.³ The early pins, several of which may rather be designated swan-neck pins than crop-necked pins, have broad bows in most cases, however.

The origin of this Gotland peculiarity in a generally diffused main type of pins in the early Iron Age and the transition period between the Bronze

AKTUELLT

TILLFÄLLIGA UTSTÄLLNINGAR

Sommarens tillfälliga utställning i Statens historiska museum utgjordes av fynd från vallgraven kring Glimmingehus. Den gav en rik bild av 1500- och 1600-talens husgeråd, fat och kärl av lergods. Speciellt intressant var den stora mängden av nycklar och lås.

Den första december öppnas utställningen Gyllene forntid, som visar nordiskt guld och silversmide från järnåldern. Från såväl Norge som Danmark har silver- och guldföremål inlånats. Utställningen belyser också den tekniska sidan av forntidens guldsmedsarbete.

GRÄVNINGAR OCH FYND

Vid Kårarp 1:12, *Övraby socken* i Halland har antikvarien Lennart Lundborg med biträde av fil. stud. Eva Bennet samt fil. stud. Claes Wahlöö undersökt den mellersta högen av tre resterande på en ås. Den nordligaste av dem utgrävdes 1962. Den plåtåformade högen mätte 13—15 m i bredd, 24 m i längd samt 1,5 m i höjd och var uppbyggd av jord i botten och överst av flera uppenbarligen i flera etapper påförda stenskikt. Höjden över havet uppgick till 35,5 m. Centralgraven utgjordes av en $0,7 \times 2,3$ m stor, halv-meterdjup i NV—SO orienterad nedgrävning, i grusåsen. I dess mitt låg en mindre mängd brända ben och ovan dessa en bronskniv med genombrutet skaft samt två spiralarmringar av brons, allt från bronsålderns III:e period. I mitten samt i västra delen av högen påträffades vidare tre klart urskiljbara sekundära brandgravar, av vilka en även innehöll en bronsnål. Överst i högens mitt framkom en skadad brandgrav med en bronsfibula från romersk järnålder, delarna till ett lerkärl med insvängd hals samt ett sandstensbryne. Spridda över hela anläggningens övre lager påträffades 70 kg vita kvartavslag, 30 kg krukskärvor från brons- och järnåldern, två skifferbrynen, en mindre mängd slagg, flinta — däribland några redskap — samt två vävtyngder av bränd lera. Under och invid högen påträffades flera spår av bebyggelse. Denna utgjordes av ett fyndförande kulturlager, 6 hårdgropar, två sotblandade kraftiga lerkoncentrationer. Fynden bestod huvudsakligen av keramik. Dessutom framkom två flintskrapor och en smältdegel.

Under grävningssäsongen 1964 har vid *Kopparsvik* omedelbart söder om *Visby* innerstad undersökts delar av ett stort gravfält från sen vikingatid. Grävningarna, som utförs på bekostnad av Visby stad, avser att frilägga området för exploatering. Redan tidigare har här påträffats fynd, senast 1955 i samband med en avloppsgrävning, varvid ett 30-tal skelett blevo föremål för undersökning. Under detta år har över 100-talet skelettgravar framtagits, många med fynd av stora ringspännen av brons och bältegarnityr. Kvinnogravarna, som hitintills varit i minoritet, är ofta mycket rikt utrustade med smycken av olika slag. Bland det rikhaltiga fyndinventariet märks även en huggkniv med bronsbeslag samt en väg med till synes komplett vikt-

sats. Grävningarna kommer att fortsättas och om möjligt avslutas kommande säsong.

På Nygårdsrum i *Vallstena socken* har föregående års undersökningar fortsatt med framtagandet av ytterligare vikingatida gravanläggningar. Av dessa visade sig en kvinnograv bl. a. innehålla 3 spännen och en väl bevarad kniv med bronsbeslag. Även här kommer undersökningarna att fortsättas följande grävningssäsong.

Landsantikvarien i Jönköping har undersökt en ålderdomlig träkonstruktion, påträffad i en torvmosse vid schaktningsarbeten för en bro över Huskvarnaån. Mossen ligger ungefär mitt emellan Garpa skans och Rumlaborg. Konstruktionen, som torde utgöras av en kavelbro, låg 0,6—1,3 m under torvmossens yta och var byggd av två—tre lager längs- och tvärgående stockar, stagade genom urtag och dymlingar. Grävningssledare var amanuens Linderoth.

STADSGRÄVNINGAR

Vid schaktningsarbeten för nybyggnad i kvarteret Vågghals i *Halmstad* under augusti och september framkom söder om Västerport ca 65 m av en kurtinmur med direkt anslutning till Västerports södra grundmur och sannolikt hörande till fästningsvallen från Christian IV:s tid. Efter undersökning har muren, med riksantikvariens tillstånd, borttagits.

I kvarteret Klingberget i *Halmstad* pågår sedan början av september schaktningsarbeten för nybyggnad. Nästan hela kvarteret har schaktats ur, och landsantikvarien och hans personal har haft arbetet under daglig tillsyn. En kavelbroanläggning utefter Nissans gamla strandslutning, trärännor och rester av kullerstensatta golv har framkommit. Bland lösfyndena må nämnas skor av medeltida typ och åtskilliga läderfragment, en fin kam av horn samt en liten rund gjuten silverplatta (knapp?) med ansiktsmask i relief.

ISTÅNDSÄTTNING AV FORNLÄMNINGAR

Landsantikvarien i Jönköpings län har i samråd med Riksantikvarieämbetet svarat för planering och ledning av fornvårdsarbeten på *Visingsborgs vallområde* samt på södra, mellersta och norra gravfälten, *Visingsö*. Arbetskraften har erhållits från Ryhovs mentalsjukhus i Jönköping. Arbetena har bedrivits av två lag i Arbetsmarknadsstyrelsens regi i samverkan med Skogsvårdsstyrelsen och Domänverket. De påbörjades i augusti och kommer att fortgå under 1965.

UNDERSÖKNING AV S:T LARS RUIN I VISBY

Sommarens och höstens konserveringsarbeten på ruinerna i Visby har varit koncentrerade till S:t Lars ruin, där omfattande grundförstärkningar företagits. I samband därmed har iakttagelser gjorts, som berikat kyrkans byggnadshistoria. Det torde nu få anses fastslaget, att ett äldre skede med torn över det korsformade kyrkorummets mitt verkligen existerat. Efter ett ras i samband med en brandkatastrof omkr. mitten av 1200-talet följde

en ombyggnad, varvid kyrkan i stället för det instörtade centraltornet försågs med västtorn.

AVGJUTNING AV SKULPTURER PÅ GOTLANDSKYRKOR

De i många gotlandskyrkor förekommande skulpterade portalerna och fasadrelieferna visar flerstädes förvittringsskador, som snabbt synes förvärras. För att det i en framtid skall bli möjligt ersätta förstörda original med exakta kopior är det nödvändigt att, innan förstörelsen fortskridit för långt, göra avgjutningar av originalen. Arbetet därmed har inlett med avgjutning av de kända skulpturerna på Stånga kyrkas sydfasad. Det har utförts av gipsgjutare B. Videlius i Stockholm.

RESTAURERING AV KYRKOR

Vid *Funbo kyrkas* yttre restaurering har iakttagelser kunnat göras, som berikar kunskapen om kyrkans byggnadshistoria. I västgaveln har återfunnits murskarvarna till det medeltida västfönster, vars inre nisch ses från kyrkvinden. I vapenhuset har det kunnat konstateras, att valvet är inslaget under en andra period och att vapenhuset sannolikt från början haft öppen takstol. Ett tecken härpå är det ovan vapenhusportalen återfunna lilla fönstret, vars inre smyg från början stått öppen mot vapenhusrummet och för den skull dekorerats med tegelmålning i växlande färger.

Vid *Rasbo kyrkas* yttre restaurering har ett synnerligen rikt blinderings-system frilagts i det korsarmsförsedda koret, uppfört vid tiden omkring år 1500. På tornets västsida har frilagts valvet till en medeltida portal med gotisk resning. I vapenhuset har samma iakttagelse kunna göras som i Funbo. De små frilagda vapenhusfönstren äro så gott som identiskt lika i Rasbo och Funbo.

Vid restaurering av *Övergrans kyrka* har i samband med den yttre putsens avknackning kunnat göras en del byggnadshistoriska iakttagelser. Av frilagda mursår i korgaveln att döma har kyrkan under medeltiden haft ett sammansatt korfönster bestående av tre smala fönster i en grupp. Lämningarna var dock ej så fullständiga att fönstret kunde återställas. I sakristian har framtagits målningar, bestående av dekorativa bårder, som skära varandra i valvets hjässa. Målningarna torde av stilen att döma kunna dateras till 1200-talets slut. — Vid ombyggnad av vapenhusdörren påträffades runstenen U 647, som genom Riksantikvarieämbetets försorg rests intill kyrkans torn.

ISTÅNDSÄTTNING AV PROFANA BYGGNADER

Ett unikt industriminne från stormaktstiden utgör Wira bruk i *Roslags Kulla socken* ca 5 mil nordöst om Stockholm. Bruket anlades av amiral Claes Fleming, som 1635 fick privilegier med uteslutande rätt att fabricera värjor, klingor m. m. för armén. Privilegierna upphävdes 1775, men redan dessförinnan hade smederna börjat smida framförallt liar och yxor för kooperativ försäljning till de kringboende i trakten. Rörelsen utvidgades och höll bruket vid liv in i våra dagar — först 1948, då den siste smeden dog,

lades driften ned. Från brukstiden kvarstår nu dels den stora smedjan från 1790-talet, dels den mindre s. k. Dahlgrenssmedjan, byggd omkring 1850 och med hjulhus bevarat, dels vissa uthus och bodar. Byggnaderna är delvis förfallna, dock icke värre än det har bedömts möjligt att i stora drag återställa miljön. Tack vara visat intresse och tillmötesgående från Arbetsmarknadsstyrelsen har i dagarna restaureringsåtgärder kunnat påbörjas som beredskapsarbete.

Vid yttre renoveringsarbeten på Årby slott i *Rasbokils socken* har partier av den ursprungliga putsen från 1600-talet kunnat studeras. Den har varit överstruken med ljus kalkfärg. Denna färg har återställts på fasaderna, och portalen har genom Riksantikvarieämbetets försorg restaurerats och fått sina vapenbilder återuppmålade i färg.

NOTES AND REVIEWS

The fragments of rune-stones at Hagby in the parish of Täby, Uppland. B. Westlund comments on nine loose fragments of rune-stones at the Hagby farm in the parish of Täby, Uppland. They were found on the site of the former Lissby farm. In *Upplands runinskrifter* I, 1940, the fragments were numbered with six different numbers, thus: U155 A-C, U156 A, B and U157 A-D. On closer examination, however, it appears that only two of the nine fragments, viz. U156 A and U157 A, can be kept separate from the rest, which all belong to the same rune-stone. With the exception of U156 B they can all be fitted together (see Fig. 1). The seven parts form a stone with an almost complete runic inscription (see Fig. 2). The text reads: "Sven and Ulv had these stones raised to the memory of their brothers. They were the sons of Örn and Ragnfrid." Together with U153, this stone forms a double monument, raised by Sven and Ulv to the memory of their brothers, Halvdan and Gunnar.

News. Items of information are given about temporary exhibitions at the Museum of National Antiquities; excavations and finds; excavations in towns; the putting of ancient monuments into order; the investigation of the ruined church of St. Lars at Visby; the taking of moulds from sculptures in Gotland churches; the restoration of churches; and, finally, the putting of secular buildings into order.

AKTUELLT

FRÅN VITTERHETS-AKADEMIEN

Den 13 juni avled akademiens arbetande ledamot professorn Albert Wifstrand, den 29 juni akademiens korresponderande ledamot fil. dr Hanna Rydh, den 22 oktober akademiens korresponderande ledamot f. d. förvaltaren K. H. Killander och den 23 november akademiens arbetande ledamot professorn Eilert Ekwall.

Till preses för år 1965 valde akademien den 1 december efter professor Bernhard Karlgren, vilken undanbett sig återval, professorn Dag Strömbäck, vilken till professor Karlgren framförde akademiens tack för dennes mångåriga och synnerligen förtjänstfulla arbete som preses. — Den 1 december valde akademien professorn Staffan Björck till svensk arbetande ledamot av filosofisk-filologiska klassen.

Den 2 juni utsåg akademien professorn Henrik Cornell att som akademiens representant deltaga i den 21. konsthistoriska kongressen i Bonn i september 1964 och den 7. internationella kongressen för "medeltidsarkeologi" i Trier den 5—11 september 1965.

ANSLAG FRÅN KUNGAFONDEN

Ur Konung Gustaf VI Adolfs 80-årsfond för svensk kultur har bland annat följande anslag utdelats: till Ludvikabygdens fornminnes- och hembygdsförening för kompletteringsarbeten inom Ludvika gammalgård 6.000 kronor; till Skoklosters församling för konservering av medeltida inventarier m. m. i Skoklosters kyrka 12.000 kronor; till Ålems hembygdsförening för restaurering av Hullgrenska och Harbergska gårdarna i Pataholm 25.000 kronor; till docenten N G. Gejvall för anskaffande av inventarier och apparatur till en osteologisk institution på Ulriksdal 30.000 kronor; till fil. lic. Ulf Erik Hagberg för undersökning av ett gravfält vid Störlinge i Gärdslösa socken, Öland, 13.000 kronor, till docenten Wilhelm Schwabacher för utarbetande av en handbok rörande grekisk numismatik 3.000 kronor samt till professorn Mårten Stenberger för inköp av motorfordon för transport av material i samband med arkeologiska undersökningar 8.000 kronor.

GÅVOR OCH ANSLAG

Smedjebackens valsverks aktiebolag har förklarat sig vilja till adakemien som gåva överlämna en tvåvåningslänga ingående i den s. k. Brategården i Bråfors bergsmansby, Norbergs socken, Västmanland. På sammanträde den 11 december beslöt akademien mottaga gåvan.

Stadsfullmäktige i Visby har beviljat akademien ett anslag till vård och underhåll av byggnadsminnesmärken i Visby under år 1965 att utgå med ett oförändrat belopp om 10.000 kronor.

OSTEOLOGISK FORSKNINGSPROJEKT

Genom generösa bidrag från Kungafonden och Wallenbergsstiftelsen synes önskemålet att skapa en osteologisk forskningsinstitution stå inför sitt snara förverkligande. Lokaler erhålles i det stora stallet vid Ulriksdal, av vilket hälften efter erforderlig restaurering och ombyggnad ställs till förfogande för den nya institutionen. Den drivande kraften bakom planerna har varit docenten N.-G. Gejvall, vilken också blir institutionens chef. Inte minst från Statens historiska museums sida är den nya institutionen att hälsa med glädje: det synes nu öppna sig möjligheter för att betydande delar av det benmaterial som tillvaratagits under ett sekel av arkeologiska grävningar inom överskådlig tid skall kunna bli sakkunnigt undersökt och komma forskningen till godo.

FYND VID RESTAURERING AV KYRKOR

Vid restaurering av Guldrupe kyrka på Gotland har påträffats två rikt ornerade plankor, tydligen rester av en stavkyrka. Plankorna hade använts som underlag vid fastspikandet av långhusets innertak. Vid kyrkans restaurering år 1875 framkom även två rikt ornerade plankor, vilka ingått i en stavkyrkas portal och nu förvaras i Gotlands fornsal. Den ifrågavarande stavkyrkan dateras i Sveriges kyrkor till 1000-talets mitt.

I Båstads kyrka i Skåne har i samband med restaurering dekorativa målningar anträffats och framtagits på valvet i kyrkans sakristia, vilken från början tjänat som vapenhus. Målningarna, som är mycket väl bevarade och av stilistiska skäl kan påstås vara utförda av samma mästare som dekorerat Barkåkra kyrka i Skåne, härrör från 1500-talet.

STADSGRÄVNINGAR

Nyköpings stad har för avsikt att uppföra ett nytt stadshus inom kvarteret Rådhuset vid södra sidan av Stora torget. Det har sedan länge varit bekant, att stadens centrum alltsedan medeltiden varit beläget här, varför det fanns anledning förmoda att betydande kulturlager skulle påträffas. Sedan staden tagit kontakt med riksantikvarieämbetet för att få till stånd erforderliga undersökningar och sedan vissa provgrävningar utförts under år 1962, har under åren 1963 och 1964 omfattande undersökningar utförts inom området. Medel för arbetena har ställts till förfogande av staden och arbetsmarknadsstyrelsen, vilken bidragit med 50 % av kostnaderna. Den vetenskapliga ledningen och planläggningen har utförts av ämbetet. Som ämbetets ledare på platsen fungerade år 1963 fil. stud. Charlotte Önstad och år 1964 fil. kand. Maud Eriksson.

Den blivande stadshusbyggnaden kommer att uppta ett betydande område vid kvarterets västra och södra sida med mycket omfattande kulturlager, innehållande åtskilliga skikt av lämningar efter äldre stadsbebyggelse. En fullständig penetrering av alla dessa lämningar hade varit en gigantisk uppgift, vars fullständiga genomförande tiden icke har medgivit.

Sedan de översta omrörda lagren borttagits med grävskopa undersöktes de översta från 1500- och 1600-talen härrörande lagren, innehållande lämningar av ett stort stenhus, det s. k. Danckwardtska huset, samt av trähus med stenkällare. Bland fynden märktes utsmyckningsdetaljer av huggen sten, utgörande fragment av gavlar, portaler och spislar och vittnande om det Danckwardtska husets höga standard.

År 1964 utsträcktes undersökningarna till de medeltida lagren, vilka hade en mäktighet av över 2 m och av vilka de äldsta på grund av fynden kunde dateras till 1200-talets senare hälft. Främst påträffades lämningar av byggnader, mest knuttimrade men även i skiftesverk. Även lämningar av gatuläggningar i form av kavelbroar anträffades liksom också brunnar med skoningar i knuttimring eller skiftesverk. Lösfynden utgjordes till största delen av trä- och läderföremål samt textilier; keramik var däremot påfallande sällsynt. Till de intressantaste fynden hör en kalendersticka, ett brickband av synnerligen hög kvalitet samt en ornerad näverbit, den sistnämnda det första fyndet i sitt slag i Sverige.

Nybyggnadsexpansionen på det medeltida stadsområdet i det Gamla Lödöse, S:t Peders socken, Västergötland, har under året 1964 föranlett omfattande utgrävningar, som pågått under tiden juni—oktober och förutom vissa provgrävningsområden berört omkring 5.800 kvm. Samtliga undersökningar har gällt medeltidsstadens ytterområden och har väsentligt bidragit till att öka kännedomen om dennas utsträckning. Mindre undersökningar i hamnområdet i väster har även givit värdefulla upplysningar i detta avseende. Genom huvudundersökningen har konstaterats en vidsträckt bebyggelse norr om den sedan länge uttorkade norra armen av Ljudaån, där dominikanerklostret tidigare varit den enda kända anläggningen. Här blottades till 70 meters längd en i nord—sydlig riktning gående stenlagd gata (1300-talet), kantad med tätt liggande husgrunder (bland annat brons- och järnsmedjor) på västra sidan. Ett par av grunderna har tillhört en myntverkstad: där påträffades en mängd myntningsunderlag av bly för L-brakteaten från 1350-talet (Thor-deman, grupp XX) och andra föremål (bland annat vikter), som kan hänföras till myntningen. Omedelbart norr om klostret undersöktes bland annat två dammanläggningar av olika ålder och ett tegelbruk. — De synnerligen talrika lösfynden utgör en rik provkarta på medeltida vardagsting. Keramiken domineras starkt av västeuropeiskt rödgods (däribland bladfjällskeramik och fragment av modellerade huvuden). Bland mera originella fynd kan nämnas en större fisksump eller mjärde av flätade hasselkäppar i den äldre klosterdammen och ett murtegel med inristat minuskelalfabet.

Grävningarna, som huvudsakligen bekostats med donerade medel och med anslag från arbetsmarknadsstyrelsen har letts av fil. kand. Rune Ekre under kontroll av landsantikvarien S. A. Hallbäck. En presentation av årets och tidigare lödöseutgrävningar har kring årsskiftet givits genom en välbesökt utställning i Göteborg, tillika avsedd att stödja nya finansieringsaktioner för fortsatta undersökningar. En fyllig sammanfattning av lödöseforskningens resultat kommer att lämnas i Lödöse museum, vilket beräknas bli färdigt under våren 1965 och som finansieras företrädesvis med kommunala medel.

STATLIGA BEREDSKAPSARBETEN

Flera betydelsefulla uppgifter inom kulturminnesvårdens område har under år 1964 kunnat lösas genom att arbetsmarknadsstyrelsen ställt medel till riksantikvarieämbetets förfogande för statliga beredskapsarbeten inom ämbetets intresseområde. Sålunda har det — för att ta exempel — varit möjligt att blotta den gamla stensättningen på torget i Skanör. Den synnerligen tilltalande ålderdomliga miljö som bildas av detta torg och de omgivande byggnaderna har härigenom vunnit avsevärt i värde och intresse. Stensättningen är indelad i kvarter, skilda åt av strängar med sten i större format. På sina håll var stensättningen mindre omsorgsfullt utförd och betydande gropar och ojämnheter förekom, varför fullständig omläggning måste utföras. På åtskilliga av de större stenarna i strängarna finns initialer eller bomärken, sannolikt tillhörande borgare i staden, vilka hade att svara för stenläggningens olika kvarter. Samtidigt med omläggningen av stensättningen lät staden snygga upp den planterade rundeln mitt på torget. Arbetena på stensättningen leddes på riksantikvarieämbetets uppdrag av landsantikvarien i Lund.

NOTES AND REVIEWS

Fortress village at Eketorp. M. Stenberger gives a preliminary account of a partial investigation made during the summer of 1964 of the ring-fort at Eketorp in the parish of Gräsgård, southern Öland. The investigation will be resumed in 1965 and continued until the whole fortress has been excavated.

An exploratory investigation was made in the early 1930's, when a rich culture profile dating from later Viking and early medieval times was found. The excavations made in 1964 showed that the fortress was inhabited for a long time during the period in question. Among the finds, c. 2000, there was a trove containing about 300 coins—probably struck on Gotland towards the end of the twelfth century—suggest a military catastrophe at that time.

Well-preserved remains of an older system of buildings were found just below the top stratum, stirred by quarrying. These buildings were connected along their long sides to form large trapetoidal houses, one short end of each being attached to the inside of the circular wall, while the other end faced the centre of the fortress (fig. 2). No finds which could date the buildings were made but the lower building stratum probably dates from the Migration of Vendel Periods. This remarkable fortress probably consisted of a fortified village, which may have been used for other purposes, too, as a market or cult place, for example.

AKTUELLT

TEXTILKONSERVERINGSKONGRESS I DELFT

International Institute for Conservation of Historic and Artistic works (IIC) höll den 6—11 juli 1964 en konferens rörande vård och konservering av textilier. Som president fungerade Dr A. van Schendel och som Conferens chairman Dr J. E. Leene vid laboratoriet för textil kemi och fiberteknologi vid Technische Hogeschool i Delft, där också mötesförhandlingarna ägde rum.

Kongressen hade samlat omkring 130 deltagare från länder både inom och utom Europa. Från Sverige hade kommit 6 deltagare, representerande museer och textilkonserveringsanstalter i Stockholm och Göteborg.

Som ämne för denna första specialkonferens hade IIC av två skäl valt textilier, dels på grund av att de konserveringsmetoder som tillämpas ofta är mycket olika och inte sällan starkt kritiserats emellan, dels på grund av att det ännu finns en mängd olösta problem i fråga om förvaring och utställning av textilier.

Föredragshållare från olika länder sökte under konferensen belysa en del av dessa problem, såsom rörande förvaring och utställning av textilier, blekning, skydd mot insekter och mögel m. m.; mer allmänna konserveringsmetoder såsom rengöring av olika slag och beskrivning av olika behandlingsmetoder för varierande sorters textilier samt slutligen organisationsfrågor. På eftermiddagarna gavs även tillfälle till korta inlägg utom programmet och till diskussioner, vilka ofta blev mycket givande.

Studiebesök gjordes i olika museer och textilkonserveringsateljéer, såsom den statligt understödda ateljén i Haarlem Werkplaats tot Herstel van Antieke, där man främst kunde studera konservering av gobelänger och fanor. De konserveringsmetoder som användes här, i synnerhet i fråga om fanor, framkallade stark kritik. De tunna sidenfanorna klistras på tergal (ett konstfibertyg), på undersidan förstärkt med bomullstyg; fanornas struktur blir härigenom tung och vaxduksartad. De felände delarna av duken var på ena sidan målade i färger som avsåg att vara desamma som de ursprungliga men som nu stod helt främmande i helheten; den andra sidan framstod med sin helt vita färg som en uppenbar baksida.

Glädjande nog framgick det på många sätt, att man allmänt ansåg, att den svenska textilkonserveringen utvecklats en i sin art väl genomtänkt metodik och i tekniskt hänseende fört fram den till en föredömlig nivå. Det framgick också, att man avundas oss våra skickliga konservatriser. Ett tecken på denna uppskattning är att riksantikvarieämbetets textilkonserveringsanstalt anförtrotts uppdraget att uttala sig om och även leda konserveringen av en unik korkåpa från 1100-talet, vilken nu förvaras i Aartsbisschoppelijck museum i Utrecht.

ARKEOLOGISKA TEXTILIER

Under senare år har vid arkeologiska utgrävningar textilrester tillvaratagits i stigande omfattning. Av betydelse i sammanhanget har varit, att upptäckterna kunnat fullföljas med textilsakkunnig analysering och konserverande behandling vid riksantikvarieämbetets textilavdelning.

1961 tilldelades textilavdelningen från Humanistiska fonden ett anslag som gjorde det möjligt att i viss utsträckning fullfölja bearbetningen av inkommet textilt fyndmaterial. Genom senare anslag från Statens Humanistiska forskningsråd och från Berit Wallenbergs stiftelse har en mera omfattande praktisk beredskap kunnat åstadkommas. Utan denna beredskap hade den senaste höstens fyndanhopning ofelbart hotat att skapa kaos och i varje fall omöjliggjort tillfredsställande tillvaratagande av det material som kommit in.

Det största hittills inkomna komplexet utgöres av fynd från stadsgrävningar i *Nyköping*, kv. Rådhuset. Efter rengöring genom utlakning och nödvändig preparering undergår dessa textiltynd just nu en preliminär uppsortering: närmare 800 större eller mindre bitar av ylletyg i skiftande kvalitéer, en del slitna fragment men också många med skarpskurna kanter, som ger anledning till gissningen att det rör sig om avfall från en skräddarverkstad. — En systematisk analysering av detta sensationella material samt jämförande undersökning med textiltynden från exempelvis *Lödöse* och *Söderköping* samt med de stora fynden från *Bryggen i Bergen* (vilka ännu förvaras i kylhus), bör i en framtid kunna ge vetenskapligt mycket värdefulla resultat.

Utom de så att säga textila vardagsvarorna har emellertid *Nyköpingsgrävningarna* även gett verkliga lyxvaror, bl. a. av siden. I rang av smycke är att räkna ett decimeterlångt band av silke och rent guld, vävt i brickvävnad och av en så hög kvalitet att det kan jämföras med de prydnader som påträffats i tidiga påve- och ärkebiskopsgravar i Tyskland och Frankrike.

Konstant fuktighet, som i fyndplatsen i *Nyköping*, kan hindra förruttelse då det gäller fibrer av animalisk karaktär. Vegetabiliska spånadsämnen däremot har under motsvarande förhållanden få möjligheter att överleva.

Men motsatsen, ständig torra, kan skapa ännu gynnsammare förutsättningar för att olika sorters fibrer ska bestå. Så har varit fallet med de visserligen fattiga och fragmentariska men mycket intressanta textiltynd, som hemförts av den nordiska *Nubiexpeditionen*. Sensationellt nog — eftersom det gäller linets verkliga hemland, *Egypten* — tycks nästan alla textilierna bestå av ull eller djurhår. En del av detta presenteras vid sommarens utställning i Historiska museet.

NUBIENUTSTÄLLNINGEN

Den nordiska Nubiexpeditionen (Scandinavian Joint Expedition to Nubia), som under ledning av från svensk sida professor Torgny Säve-Söderbergh och antikvarie Bengt Schönback arkeologiskt undersökt ett stort område längs östra Nilstranden i det sudanska Nubien, presenterar sina preliminära resultat i en urvalsutställning i Statens historiska museum under tiden 23 mars till slutet av augusti. Expeditionen gjorde under sina fyra grävnings-

säsonger 1961—1964 över förväntan rika fynd och vetenskapligt betydelsefulla upptäckter. Genom generöst tillmötesgående från de sudanska myndigheternas sida ha stora delar av fynden kunnat hemföras till Norden. Fynden representerar kulturutvecklingen i nedre Nubien ända från äldre stenåldern och fram i muhammedansk tid.

Expeditionen ingick i det internationella *Nubienprojektet*, som även omfattar flyttningen och borttransporterandet av många arkitekturminnen, bl. a. faraonska tempel. I arbetet med räddandet av det märkligaste av dem alla — farao Ramses II's mäktiga Abu Simbel — deltar flera svenska företag och arbetet utföres efter en av Vattenbyggnadsbyrån utarbetad plan. Nubienutställningens ena del skildrar det gigantiska *Abu Simbel-projektet* och Nubienkampanjens tekniska och ingenjörsmässiga sida.

NOTES AND REVIEWS

Spatulas from the Vendel Period in Gotland. B. Nerman publishes seven small spatulas dating from the Vendel Period in Gotland (Figs. 1—7; Figs. 1 and 3 are from graves of women and Figs. 5—7 from graves of men). The former date from the period ca. 550 to ca. 700 and the latter from the 8th century or the time about 800. The spatula in Fig. 2—this also is probably from a woman's grave—is from the period ca. 550 to ca. 700.—On the Continent and in England small spoons or spatulas of the Merovingian Period have been found, sometimes of gilded silver but more often of silvered or gilded bronze, in many cases with small holes bored through the blade. It is considered that they were used as strainers or to apply ointment, pomade or rouge or to remove the froth from beer or to take salt with.—None of the Gotland spatulas has a blade with holes in it and therefore it is impossible that they might have been used as strainers. The spatulas in Figs. 1—4, which are certainly or very likely from graves of women and have small thin blades, were probably used for picking up ointment or rouge. They are obviously simple Scandinavian imitations of the metal spatulas on the Continent and in England. On the other hand, the spatulas in Figs. 5—7, which are all from graves of men and date from a later period, may have been used for removing the froth from beer.